

Учене чрез Преживяване

Демонстрационен модул - "Гората в града"

Автор - Дейвид Минфърд Бисет
Превод - Десислава Венциславова Енчева и Галина Пурчева -
Бисет

Въведение

Какво е учене чрез преживяване на опит

Това ръководство е предназначено за учители и други специалисти, работещи с младежи, които искат да усвоят неформални, интерактивни методи на обучение, чрез които да запознаят децата с „ученето чрез преживяване на опит“.

Учение чрез преживяване на опит означава да научаваш за нещата като вземаш пряко участие и ги изследваш, вместо да получаваш обяснения за тях. Екипът на Еквилибриум смята, че е важно това да се случва, доколкото е възможно, в общността около училището, което децата посещават. Участието на децата в гражданското общество им позволява да допринесат за културния живот и социално развитие, докато учат.

Ние насърчаваме изследването на естествената природа, защото по този начин децата стават чувствителни към екологичните въпроси и опазването на околната среда на базата на техния собствен опит, а не научавайки го в стандартен урок или от манифестите на екологични организации.

Какво произтича от това

Това означава да се изоставят методите за контрол, които се използват в класната стая. Изисква се също отдръпване от формалните, дидактични инструкции, с които повечето от учителите са свикнали. Спонтанността, която би провалила типичния урок в клас, е същността на ученето чрез преживяване на опит. За да направят прехода между двата стила на обучение, учителите трябва да убедят сами себе си, че неформалност не означава недисциплинираност или анархия. Може да се наложи на някои педагози да променят цялата си философия, за да повярват в идеята, че обучение може да има и без формални инструкции, и без усилията на преподавателя да диктува готови резултати. Една от основните причини за съставянето на това

ръководство е да се помогне на учителите да се адаптират към новата по-широка подпомагаща и управляваща процесите роля, която се предвижда за тях при ученето чрез преживяване на опит.

Нашата причина да напишем това ръководство

Настоящият документ има за цел да използва резултатите от един проект на "Еквилибриум", включващ учене чрез преживяване на опит. Този проект ще бъде представен като отделен „модул“ от по-голям материал, съдържащ набор от подобни презентации и други идеи. Читателите имат свободата да използват всеки от тези проекти, но не смятаме че трябва да *възпроизвеждат*, който и да е от тях. Всъщност ние искаме да избегнем прекомерното теоретизиране и да ви опишем различни реални ситуации, в които е вероятно да попаднете, когато се захванете с вашия собствен проект.

Този документ разглежда в подробности темата за ученето чрез преживяване на опит *от практическа гледна точка като за целта използва опита на екипа на Еквилибриум и един малък демонстрационен проект.* След време, когато каталогът с демонстрационни модели се разшири, ще се радваме да ни бъдат предоставени примери от практиката на сродни организации.

Съдържание

Гората в града: Основна идея и кратко описание на демонстрационния модел	
Определение на ученето чрез преживяване на опит	
Ролята на възрастните при ученето чрез преживяване на опит	
Групова динамика	
Планиране на програми и дизайн на работни сесии	
Правила за безопасност	
Взаимоотношения с училищата и родителите	
"Навигиране" в гражданското общество	
Приложение 1 - Игри и дейности	
Приложение 2 - Поведение на пазене на входа в процеса на обучението	
Контакти и благодарности	

“Гората в града” – основната идея

Това представлява изключително ясен нагледен модел на обучение за околната среда, базирано в общността. Първоначално работихме с групи тийнейджъри от два детски клуба към основни училища на гр. Русе - ОУ „Алеко Константинов“ и ОУ “Св. св. Кирил и Методий” (кв. Средна Кула). Деца от още едно основно училище, ОУ „Васил Априлов“, взеха участие в някои от сесиите ни като по този начин през 2005 г. стартира дейността на новосформирания там детски клуб. В някои от сесиите имаше участие на ученици от русенски професионални гимназии, а понякога в групите се включваха и по-малки деца. Това ни позволи да експериментираме с различни комбинации от участници, създавайки различна групова динамика, тъй като се интересувахме има ли нещо, което да направи една група дисфункционална.

Повечето неща се случваха в самия град (на открито и закрито). Направихме екскурзии до Природен парк „Русенски Лом“ и гориста местност близо до гр. Разград.

Моделът е изключително прост и включва:

- Работни взаимоотношения с регионалния исторически музей, базиран в град Русе, които ни осигуриха както обучителни материали, така и експертна помощ от служителите;
- Занимания на открито в градските паркове и в Природен парк „Русенски Лом“, при пълно съдействие на съответните власти;
- Поредица от семинари занятия с детски групи, по време на които бе изследван Светът на Дърветата и техните
 - дълголетие
 - забележителни свойства
 - принос за равновесието в природата
 - принос за човечеството
 - влиянието върху човешкото съзнание през вековете
 - опасност за дърветата, която крие дейността на човека.

- Изработване на табелки с информация за по-интересните или често срещани дървета в градските паркови зони и създаване на „еко-пътека“ в града, която допринася за европейския облик на Русе и изразява загрижеността ни за опазването на околната среда;
- Принос към местната туристическа информация и сътрудничество с Туристическия информационен център за популяризиране на екопътеката;

„Гората в града“ е част от по-голям проект, финансиран от Британското правителство, в която „Еквилибриум“ демонстрира работеща алтернатива на летните зелени училища. Формулата на зеленото училище е добре позната на всички. Еквилибриум идентифицира три основни проблема:

- Родителите трябва да плащат за него, което означава, че не може да бъде вариант за социално слаби семейства.
- Чрез зелените училища не се допринася съществено за образователния опит, защото се ползват същите дидактичните методи, както и в класната стая.
- Децата обикновено остават изолирани в базата на зеленото училище или правят формални, контролирани екскурзии без истинско взаимодействие с естествената природна среда или местните общности.

Проектът представя форма на активност в рамките на общността, която може да бъде част от образователната система и да тече по време на учебната година като се наемат местни доставчици на услуги, различни от училищния персонал; тя има допирни точки с учебната програма и допълва наученото в класната стая.

В това ръководство правим връзка с проекта, само за да дадем примери за някои аспекти на ученето чрез преживяване на опит и да илюстрираме въпроси от практиката, които се пораждат от този образователен подход. Концентрираме се върху въпроса за взаимодействието с младите участници по време на демонстрационния модел „Гората в града“. Тук няма да обсъждаме важни елементи на големия проект каквито са обучението на специалисти и предизвикването на институционална / обществена

чувствителност. Всъщност, това ръководство ще допринесе за изпълнението на тези функции.

+++++

Дефиниция на ученето чрез преживяване на опит

Като всеки последовател на Аристотел, Мария Монтесори приела, че развитието на интелекта започва от развитието на сетивата. Ето защо тя създава внушителен брой специални обучителни средства, от които общите представи могат да бъдат отделени като по този начин тези средства могат да станат конкретни. Като награда за независимата същност на развиващия се интелект, тези средства са самокоригиращи се, т.е. детето само разбира дали е намерило верния отговор, когато се занимава с тях. Тази особеност на нейните средства насърчава детето да се интересува от фактите и истината, а не от това което възрастните определят като правилно или грешно.

Алберт Айнщайн твърдял, че никога не е преподавал на своите студенти, а просто създавал условия, в които те да могат да учат. Той бил последовател на Сократ, който пък твърдял, че преподаването е като „запалване на пламък“ и отхвърлял идеята, че ученикът е празен съд, който трябва да се напълни със знанията на учителя. Согиал Ринпоче бил велик будистки учител, който насърчавал учителите да бъдат смирени. Той казва, че трябва да приветстваме успеха на ученика, а не нашия успех като учител. Истинската мъдрост означава да приемем, че познанието не ни принадлежи и ние всъщност трябва да го овладеем преди да го предадем нататък.

Тези трима мъдрци от различни култури и епохи ни разкриват същността на ученето чрез преживяване на опит, а преди сто години Мария Монтесори превърнала своето прозрение за детското развитие в образователен подход, който се прилага в мрежа от училища по света.

Приложение 2 съдържа откъс от материал за обучение на учители, съставен от Дейвид Бисет, председател на "Еквилибриум". В него ясно са представени недостатъците на формалното, дидактично обучение, при което не се отчитат характеристиките на учениците, нито се насърчават изследователските им инстинкти.

Няма „метод на Еквилибриум“ и ние не предлагаме образователна програма, която да е алтернатива на масовото образование в България. По-скоро ние предполагаме, че ученето чрез преживяване на опит може да помогне на ученика да компенсира до известна степен пълната институционализация на обучението, която вероятно е неизбежна в модерното общество. Точно поради тази причина ние заставаме против това ученето чрез инструкции по време на летните зелени училища да продължава - това пропилява възможността да бъде възприет по-неформален метод на учене, както и да бъдат използвани по най-добрия начин огромния брой феномени, които чакат да бъдат изследвани.

Представяне на ученето чрез преживяване

Учене чрез преживяване има тогава, когато внимателно подбрани преживявания (преживявания, избрани и представени от учителя) се усвояват чрез рефлексия, критически анализ и синтез. Преживяванията са структурирани така, че да изискват ученикът да поеме инициатива, да взема решения и да бъде отговорен за резултатите. По време на процеса на учене чрез преживяване на опит, обучаваният активно се включва като задава въпроси, изследва, експериментира, любопитен е, решава казуси, поема отговорност, креативен е, намира значение.

Обучаваните са ангажирани интелектуално, емоционално, социално и физически. Подобно участие създава усещането, че обучителната задача е напълно автентичен елемент от *прекия опит*, което е съвсем различно от това да си част от пасивно поглъщане на нечи знания. Което означава, че резултатите от обучението са изключително лични и формират основата на бъдещите опит и учене. Освен това се създават и развиват между- и вътреличностни връзки: обучаваният към себе си, обучаваният към другите и обучаваният към света като цяло.

Контактите с други (по-големи) деца и възрастни в неформални ситуации и повишената близост, която произтича от това, увеличава риска от възможна злоупотреба и има процедури, които трябва да се изпълнят за да бъде сведена опасността до минимум. Понякога безобидно поведение може погрешно да се интерпретира като „враждебно“ и както децата, така и възрастните трябва да бъдат предпазени от въвлечане в подобна грешка. Като резултат от включването си в различни взаимодействия, децата ще развият нови

умения, ще усвоят механизми за справяне, ще разширят капацитета си за социално общуване и сътрудничество, както и способностите си за интрепретация на света около тях.

Образователният механизъм, свързан с изпити и получаване на дипломи е важен, но ако бъде надценен, той води до отнемане на детството на учениците поради липсата на разнообразни силни преживявания, които да подпомогнат изграждането на личността. Ученето чрез преживяване на опит осигурява пространство за обучение без цензура и обвинения, негативна критика и инструкции за нещата по преценка на възрастния. По този начин децата могат да изградят и развият ценни житейски умения, да повярват истински в личностните си качества като интернализират уроците на живота, а не като следват готви предписания или инструкции.

Особено важен е фактът, че учителят (ние предпочитаме да използваме думата „фасилитатор“) и ученикът могат да преживеят успех, провал, приключение, могат да поемат риск и да се колебаят, защото резултатите от обучението не са напълно предвидими.

Преживяването не се манипулира, за да се повиши вероятността за благоприятен изход - не е нужно да има успех, за да има печалба, постижение или затвърждаване на личния статус. От първостепенна важност са физическата и емоционална безопасност и в този смисъл не се замислят трудни, изморителни дейности, подобни на тестовете за издържливост във военните училища, които целят изграждане характера. Нещо повече дори - децата определят своите граници на участие. След като доброволно са пожелали да участват, те имат право *по всяко време и поради всяка причина* да се оттеглят.

Всъщност решението да се оттеглиш е част от научаването. Защо едно дете решава, че нещо е достатъчно? Възможността по такъв начин да поставя свои лични граници, прави детето способно да изследва своята индивидуалност. Колко често - говорейки за образование - е позволено на едно дете да каже „НЕ“ и да не бъде наказано за това?

Учениците, както и фасилитаторите получават възможността да изследват и проучват собствените си качества и силни страни и може да се твърди, че и двете страни се включват в преживяването с *чувство и желание*. Колко често едно дете може без колебание да вложи душа и сърце в образователните задачи, щом педагозите не правят това?

+++++

Ролята на възрастния

Координирането на програми за обучение чрез преживяване, както и супервизията / фасилитирането на дейностите изискват определен опит. Те налагат развитието на набор от умения, различни от онези, които обикновено се използват в класната стая. Такива например са способността за планиране и логистика. Обучаващите трябва да могат да се справят с практическите въпроси, които възникват извън училището или младежкия център, както и да спазват цял куп нови формални изисквания и условия. Естествено, фасилитирането на ученето чрез преживяване на опит включва *обучение*. Но има много съществена разлика в стила на преподаване.

Членовете на екипа на "Еквилибриум" са едни от най-изобретателните, находчиви и склонни към приключения фасилитатори на ученето чрез преживяване в България, като същевременно са и опитни треньори / обучители. Ние не сме теоретици, а хора на действията и чрез този модул представяме онова, което правим най-често. Опитали сме се да е възможно най-точно, ясно и практично.

Фасилитиране на сесия за учене чрез преживяване

Ако някой е изключително взискателен и перфекционист по отношение на изпълнението на различните дейности и игри, то усилията му са обречени на неуспех и със сигурност ще остане разочарован. Такъв човек е склонен да обвинява колегите си или децата, ако нещо не се получи както трябва. Когато става дума за интерактивно обучение обаче, проблемът е, че събитията *никога* не се случват според строгите ни предварителни планове. Процесът по своя същност е форма на игра - сложна и богата на детайли. Но как трябва да я играем?

Като описваме този процес като форма на игра, ние не искаме да определим ученето чрез преживяване на опит като несериозно. Но в случай, че не се подходи с необходимата лекота на духа към цялото начинание, твърде възможно е то да се провали поради сериозността,

самоувереността и склонността на възрастния участник да налага контрол.

Повечето родители допускат грешката да подготвят програмирано до абсурд празненство за рождения ден на децата си. Прекалено много време и усилия са отделени, за да се планира и организира тържеството до последния детайл, а когато моментът настъпи, родителите просто поемат командването:

“Време е за игри!”

“Време е да донесем тортата!”

Партито се превръща във военно упражнение, а когато децата се оплачат, родителите им ги обвиняват в неблагодарност.

Когато фасилитираме учене чрез преживяване на опит, трябва да знаем, че игрите и другите дейности не са от значение сами по себе си. Те са само един елемент от комуникационната система, каквито са и думите и жестовете. При това те могат да бъдат погрешно използвани.

Ако прекалено много задълбаем в същността на дейностите, в успешното им реализиране, ще се провалим като комуникатори точно както родителите са провалили празненството за рождения ден.

Това ще се случи, защото ще сме дали предимство на изпълнението на дейността пред основната цел, която е:

- Да се ангажира съзнанието на младите с предмета на изследване, без да се напътстват или принуждават към това;
- Да взаимодействаме като учещо общество в духа на изследване и приключение;
- Да общуваме като равни - фасилитаторът трябва да е част от групата, а не да бъде извън нея.

Проектът „Гората в града“ бе замислен така, че да изостри чувствителността на децата към приноса на дърветата за живота им на млади градски хора, а дейностите и игрите, включени в него - подходящо подбрани за изпълнението на тази цел. По принцип игрите имат правила. 'Не-формален' не означава 'не-структуриран' или 'не-управляем ход на обучителните сесии'. Все пак дейностите са

само инструмент. Има оптимален начин да използваш повечето инструменти, но оптимален не означава „изключителен“. Ако ние, като фасилитатори, искаме да се поздравим за нашите умения, находчивост, успех, когато използваме някоя от тези дейности, сме в опасност да си припишем заслугите за уменията, находчивостта и успеха на децата. *Доброто фасилитиране се прави с лекота.*

Изисква се способност за импровизация. Децата могат силно да се ентузиазират от действие, което е само един малък елемент от онова, което сте планирали за една сесия. Можете ли да удължите това действие във времето, без да нарушите целостта на програмата? Онова, което на вас ви е любимо, може да не допадне чак толкова на децата. Имате ли план за бягство, начин да измените посоката, без обаче да променят духа на цялата програма?

Голям брой опитни изпълнители пред публика - от комици до музиканти - казват, че никога в началото на представлението не са сигурни, накъде ще тръгне то - съобразяват се с публиката си. При обучението чрез преживяване на опит постепенно се развива подобна емпатия и увереност. Със сигурност помага, ако владееш някои тънкости, но майсторството е в интерпретацията, в съчетаването на отделни елементи така, че те да предизвикат ответна реакция.

Основни характеристики на ролята на учителя са: подготвяне на подходящи преживявания, поставяне на проблема, очертаване на граници, подкрепа на обучаваните като при това се осигурява тяхната физическа и емоционална безопасност и, разбира се, фасилитирането на процеса на обучение. Той / тя действа основно като *посредник*, който допринася за събитията или ги задвижва, но без да се опитва да предопредели конкретен резултат.

Обучителят разпознава и насърчава естествените възможности за обучение, докато се стреми да остане наясно със своите интереси, оценки и предварителни представи и как те влияят върху обучавания. Много важно е да се използват идеите и предложенията, които изскочат по време на сесия, както и да се реагира конструктивно на изненади, открития и изобщо всякакви обстоятелства, които не са били предвидени.

В идеалния си вариант ученето чрез преживяване на опит включва възможността да се учи от естествените следствия, грешки или

успехи. Изисква се висока степен на самодисциплина от квалифицирания педагог (съответно: родителя с опит), за да се въздържи той от естествената си човешка склонност да се опитва да диктува резултатите.

Пример от практиката:

- **Без опит за диктуване на резултатите**
- **Естествен отговор на обучителните възможности**

Дейвид води изучаването на значението на дърветата в българските фолклор и традиции. Разказва за способността на глога да отблъсква злото - той може да се използва за унищожението на вампири и да предпази мъжете пътници от ухаждането на самодивите.

Децата се разделят по двойки. Едното от тях ще рисува самодивата, а другото - ловец, стиснал здраво клонка глог. Въпреки че Дейвид най-подробно бе описал самодивите според традиционните фолклорни представи, повечето от рисунките наподобяват чалга певици. Ловците размахват оръжия като Калашников А-47, ръчни гранати и базуки, а клончето глог очевидно е добавено по-късно.

Би било изключително неуместно да заявим „Те не бива да изглеждат така!“ Според съвременните схващания именно чалга звездата представлява съблазънта, а целият арсенал от оръжия би осигурил прекрасна защита, ако клончето глог се провали. Както бе казано по-горе ученето чрез преживяване на опита трябва да позволи да бъдат изследвани ценностите и щом децата добавят съвременен щрих към традиционния мотив, това дава идеалната възможност да се приканят младите творци да представят техните доводи за това.

Тази възможност се появи съвсем неочаквано, тъй като фасилитаторите не бяха предвидили чалга-образите и силата на съвременните оръжия. Те успяха да реагират адекватно и да извлекат възможност за обучение и рефлексия, защото са свикнали с обратите на неформалното изследване на една тема.

Начало на сесия - „Разчупване на леда“

„Разчупването на леда“ не е никакъв мистериозен процес. Просто има различни новости - нови фасилитатори, участници, смяна на мястото

или начина на работа, с които се запознаваме по начин, който дава на децата време, за да се нагодят към условията, с които не са свикнали. Няма *правилен* или *верен* начин да се направи това. Има различни игри за разчупване на леда и една част от тях са описани в Приложение 1. Тези игри са забавни, а правилата внушават сигурност - децата разбират какво се очаква от тях, а това е много ценно на този ранен етап от работата.

Ще забележите, че игрите включват различни по вид кратки представяния на участниците един след друг, което създава усещане за *справедливост* - всеки прави **същото** (или подобно) нещо както останалите.

Необходимо е възрастният, фасилитаторът, също да вземе участие. От опит знаем, че децата реагират много благосклонно, ако фасилитаторите се представят пълно и открито по същите критерии, които важат за младите участници. Ако децата трябва да назоват хобито си, възрастните също трябва да го направят. Процесът на *реципрочност* (взаимност) е изключително важен за фасилитирането на ученето чрез преживяване на опит. Това е доста трудно за някои възрастни, но **не е нужно да си авторитарен и дистанциран, за да имаш авторитет**. Ефектът на ученето чрез преживяване на опит намалява, когато „дистанцията“ между обучители и обучавани е твърде голяма.

Фасилитиране и работа в екип

Треньорите от "Еквилибриум" работят в екипи по двама / трима фасилитатори с групи от най-много двадесет деца. Не претендираме, че подобно съотношение е оптималното за всички възрастови групи или видове дейности, но е било подходящо за състава на нашия екип и възрастта на нашите участници (тийнейджъри). За една от сесиите, наречена „Дърветата и оцеляването на човека“, беше необходимо да създадем у участниците чувство на изолираност в пуста местност (въпреки че всъщност групата беше на двадесет минути от едно село и на минути от поддържаща група възрастни като източник на помощ). В този случай водещият възрастен прекара нощта сам с малка група деца в дълбоката гора.

В тази сесия беше използван опитът на Дейвид като планински водач. Галя, Елена и Дима - останалите членове на Еквилибриум, имат

различни дарби и интереси, от приложни изкуства до театрални изпълнения. Също така използвахме ботаническите познания на специалист от музея - Венцеслав Петков и ето как имахме на разположение различни хора, които да водят занятията.

Воденето се различаваше в зависимост от това чии идеи използвахме в конкретната сесия и кои силни страни и таланти бяхме включили. Помнете, че ентузиазмът е заразяващ, а това означава, че обикновено най-добрият водещ е онзи, който е замислил дейностите (въпреки че невинаги това е задължително условие). Понякога този ентузиазъм има по-голямо значение от професионалния опит и познания. Венци, нашият биолог, се справи блестящо с ученето чрез преживяване на опит, защото успя да се отърси от академичното отношение към темата за дърветата и да води ботаническото изследване по детски непринудено и вдъхновено.

Ученето чрез преживяване може и трябва да повлияе на интелекта. Сетивното възприятие на естествените явления допълва и понякога дори може да замести устните или писмени обяснения. Голяма част от ролята на фасилитатора е да насърчава конструктивната употреба на разума / сетивата в рамките на безопасни граници.

Една от следващите глави на това ръководство е посветена на безопасните условия. На този етап е важно да посочим, че осигуряването на физическата безопасност е доста по-лесно от грижата за пълната емоционална сигурност на младите участници. Фасилитаторите трябва да са чувствителни по отношение на най-различни фобии, ирационални страхове, както и по отношение на личните граници и чувствителност. Има деца, които ще се притеснят или уплашат в ситуация, която за повечето изглежда безопасна. Ученето чрез преживяване не означава да превърнем всяко момче в Супермен или всяко момиче в **Джейн от джунглата**. Винаги ще има риск от това децата да реагират зле на нов опит, въпреки че доброволно са се съгласили да участват. Не всяко дете се чувства уверено да се представя пред групата или фасилитаторите.

Въпреки че част от задълженията на фасилитаторите спрямо децата е да изразяват мнението си, няма място за присъди, насочени срещу децата или различни аспекти от техния живот. В разговора с възрастните тийнейджърите умеят ловко да им подхвърлят зареден

пистолет. А вие със сигурност не искате да се простреляте в крака, нито пък да сте отговорен за убийство.

Друг път ще се наложи да застанете между невръстния стрелец и неговата потенциална жертва. Всъщност заплахата не е умишлена, а по-често вероятната жертва е този, който размахва револвера и съществува опасност да се простреля. Той е намерил "гласа си" и това го води в посока, в която, вероятно, не трябва да отива.

Пример от практиката - ирационално поведение

Веднъж екипът на Еквилибриум се натъкна на едно 11-годишно момче, което не само че бе обсебено от идеята за лична чистота, но и за нищо на света не искаше да напусне асфалтовата пътека по време на едно от посещенията на Природния парк „Русенски Лом“, защото майка му му била разказала страховити неща за хапещи насекоми и змии, криещи се в шубраците. (По-късно стана ясно, че всъщност майката въобще не е искала то да идва на тази екскурзия, но бащата се наложил).

Работейки с група деца (особено на открито), е много важно да има друг възрастен с вас - някой, който да не е включен в групата, за да ви е възможно при неочаквани обстоятелства да я разделите и всички деца да са под наблюдение. Щом нашият познайник изостанеше от групата, винаги имаше кой да върви до него и да го насърчава. И най-важното - въпреки познанията на някои от присъстващите възрастни, не му бе изнесена лекция за змиите и пълзящите гадинки.

На някои възрастни това може да им изглежда като да се глези едно дете, което се държи глупаво според стандартите на множеството. В крайна сметка то доброволно се е включило в екскурзията и родителите са дали съгласието си. Майката трябва да е била наясно, че поставя сина си в невъзможна ситуация и наистина неговата вътрешна борба изглежда го измъчваше. Наблюдавайки поведението на своите приятели и на възрастните, той би могъл да намери разумно обяснение, да придобие опит и познания за истинската заплаха, която представляват насекомите и змиите. Но въпреки това не би могъл да се пребори с насадения в него страх.

При подобна ситуация е от изключителна важност фасилитаторът да демонстрира емпатия и да уважава правото на детето да се справи по

свой собствен начин със страховете си (или да не успее да го направи).

Пример от практиката – зареденият пистолет

Глогът може да се използва за унищожаването на вампири. Веднъж, когато се предполагаше, че участниците рисуват вампир, един младеж очевидно си бе направил автопортрет. На въпроса защо е представил себе си като създание на нощта, той се притесни и измърмори нещо за сила и безсмъртие. За нещастие той бе допуснал грешката да сподели по-рано с приятел от групата своя сексуална фантазия, свързана с лесен достъп до всяка спалня, а този приятел реши, че цялата група трябва да научи за това.

Елена, се намеси скорострелно (като същински вампир), за да потуши нещата, а Дейвид, който бе на път да се разсмее заедно с децата, тайничко напусна стаята и стоя в коридора, докато се увери, че няма да се издаде.

Чувството за хумор допринася за постигането на сплотеността / кохезията на групата – участниците се шегуват помежду си, фасилитаторите се шегуват с участниците и показват че нямат нищо против шегите за тяхна сметка. Момчето от горния пример бе социално незряло и не умееше да общува с деца на своята възраст. Дейвид и Елена знаеха, че решението му да се включи в групата е доста смело. В междучасията то често бе ставало обект на присмех и подигравки. Екипът на "Еквилибриум" действа така, че да се сведе до минимум унижението, за да не бъде подкопана увереността, която момчето бе придобило от предишните сесии.

Горните примери показват деца, преживяващи трудности, които не биха възникнали в класна стая, в която себеизразяването и движенията са ограничени според установените правила. Безспорен факт е, че по този начин се осигурява безопасност. Същевременно потенциалните постижения са ограничени до резултатите, към които възпитателят се опитва да насочи групата.

Много е трудно за възрастните да намират разумни обяснения и да преоценяват нагласи, вярвания и страхове, които водят началото си от ролеви модели, наблюдавани в детството – в семейна или училищна

среда. Може да се приеме, че денят, прекаран в търсене на себе си в Парк „Русенски Лом“ за въпросното момче, е допринесъл за способността му да рационализира и преоценява и може би то няма да навлезе в света на възрастните като градски човек, имащ страх от диви места и впоследствие да предаде този страх на своите деца. Малкият вампир *показваше* нарастваща самоувереност и развитие на социалните умения, а фасилитаторите му оказаха подкрепата, която всъщност не е нищо друго освен тяхната част от сделката. Те се включиха и помогнаха, когато направи малка грешка. За какво иначе са приятелите?

Фасилитирането не е да стоиш с разперени ръце, надзираващ, а възрастните трябва да се включват в процеса, за да са предпазят от това да бъдат доминиращи. Добре е да дадете на някой възрастен ролята на обективен наблюдател. Той преднамерено остава извън групата и наблюдава всичко. Освен че може да даде на водещите обратна връзка за сесията, когато тя приключи, той / тя е на разположение, ако се появи някакъв проблем.

В случай че не работите с група, която в резултат на общите преживявания се е превърнала в добре балансирана единица, при която намерения и цели сякаш се сливат, то ще откриете, че има поне един член на групата, който не участва с такава готовност и динамика като останалите. Обективният наблюдател трябва да реагира на всеки знак за негативна емоция - дистрес, отегчение или нещо друго. Разбира се, ако детето предпочита да седи и наблюдава или да се оттегли от случващото се в някой момент, *той / тя продължава да изпълнява своята роля в групата. Не се намесвайте.*

Още съвети за фасилитаторите - общи положения

- По правило избягвайте сложността - колкото повече време ви е необходимо да обясните една дейност, толкова по-вероятно е нейното изпълнение да се провали.
- Не пропускайте „малките неща“ - така демонстрирате уважение към децата и те ще го разберат. Започвайте сесията в уговореното време. Бъдете учтиви - използвайте „добро утро“, „моля“ и „благодаря“.

- Бъдете авторитетен - вие сте водещият и трябва да спечелите доверие - но не говорете със снизхождение на децата.
- Бъдете активен слушател. Обръщайте внимание на нещата, които децата ви казват и показвайте уважение към техните мисли и вярвания.
- Не очаквайте децата да направят нещо, което самите вие не бихте направили, ако бяхте на тяхно място.
- Неформалност не означава да се държите като клоун на всяка цена. Малко хора са наистина добри в разказването на шеги или смешни истории. Децата ще се уморят от фасилитатор, който постоянно играе.
- Общувайте честно, открито и с необходимата тактичност - говорете ясно и точно.
- Някои деца може да са водили относително затворен начин на живот, което да не им е позволило да натрупат разнообразен опит и това може да стане повод за притеснение. Тези деца могат да се обезкуражат или дори да се почувстват застрашени от очевидната опитност на техните другарчета или да са поразени от факта, че техните фасилитатори са водили живот, изпълнен с приключения. (Еднодневна екскурзия до Варна може да изглежда като невероятно приключение за децата, които описваме). Подходящо използваните анекдоти, свързани с конкретното преживяване, помагат, за да се запечата то в съзнанието на децата. От първостепенна важност е зачитането на чувствата и, естествено, трябва деликатно да обезсърчавате хвалби и преувеличения.
- Избягвайте да поставяте строги времеви ограничения на предвидените събития и планирайте сесии според това колко приблизително се задържа вниманието на групата. По-дългите дейности трябва да бъдат разделени на отделни самостоятелни единици. Независимо дали сте на излет или работите в стаята, трябва да съумеете да направите така, че най-бавните участници да са тези, които задават темпото на групата. Тези, които са по-бързи, биха могли да забавят, но тези, които са бавни, обикновено не са способни да се забързат.
- Ученето чрез преживяване на опит допринася за развитието на чувство за другарство и близост както между участниците, така и между учител и обучаван. Ето защо преди началото на програмата трябва да бъдат формулирани правила, отнасящи се до сексуалните въпроси и определящи типовете ситуации, които следва да бъдат избягвани.

Пример от практиката – мъже фасилитатори, работещи с момичета участници

Дейвид има дъщеря, три кръщелници и три по-малки сестри. Както можете да си представите, той се чувства прекрасно в компанията на жени и изобщо не се притеснява да работи с момичета в тийнейджърска възраст. По природа той е тактичен, открит и внимателен, но като всеки опитен учител на младежи, нагажда поведението си спрямо обстоятелствата и избягва ситуации, които могат да бъдат погрешно изтълкувани.

Дейвид дава следния съвет на всички мъже учители или работещи с младежи.

“Характерни за тийнейджърска възраст са емоционалното объркване, появата на чувства, които са неразбираеми за юношите, чувства, които им изглеждат прекалено големи, за да се справят с тях. Много често момичетата в тийнейджърска възраст са силно привлечени от по-възрастни мъже, но не е задължително това да е изцяло резултат от събуждащите се сексуални чувства. Ученето чрез преживяване на опит може да създаде ситуации, в които мъжът идол е изключително достъпен и това може да попречи на увлечението да отшуми, както обикновено се случва когато обектът на интерес е поп или филмова звезда.

Ако мъж фасилитатор си даде сметка, че се развива трудна ситуация е най-добре да се обърне за помощ към своя колежка. За мъжа е трудно да се справи сам с това – само може да влоши нещата. Чувството на отхвърляне може да се окаже съкрушително за една девойка в тийнейджърска възраст. Най-добре е с нея да поговори жена, която познава и на която се доверява.”

+++++

Групова динамика

По време на повечето сесии, свързани с „Гората в града“, работихме със смесени групи момичета-момчета във възрастта 12-15 години.

Понякога и по-малки деца се включваха успешно. Трябва да знаете, че нивото на интелектуално развитие на детето не е най-важното, въпреки че не трябва да допускате да засегнете интелигентността на членовете на групата. Възрастта сама по себе си не е никаква бариера и не срещнахме трудности, защото децата имаха добри умения за социализация. По-малките деца обаче нямат физическата сръчност и психическата издръжливост на по-големите и това са пречки за успешната интеграция. Ето защо ние смятаме, че обединяването на групи със смесени възрасти зависи в голяма степен от избора на дейност.

Когато децата се включват във вече съществуващи групи като представители на друго училище или клуб, може да настъпи разцепление. Тийнейджърите са силно привързани към групата си - те трябва да изпитват чувство на принадлежност към нещо. Напълно е възможно новата група да стане спокойна зона - нов екип, с който децата да се идентифицират.

В хода на дейностите по проектния модул "Гората в Града", установихме, че някои деца формираха изключително силна привързаност, а вероятно и известна зависимост, към нашата дейност. Понякога просто се появяваха на мястото, на което се срещаме, без предварително да сме се уговорили. Това създаде практическа дилема: ние имахме и други ангажменти и не можехме винаги да сме на разположение. Създаде също и етична дилема: очевидно бяхме отговорили на нужда, на уязвимост, която децата бяха споделили и ние трябваше да се запитаме докога трябва да отговаряме след като нямаме официално задължение да правим подобно нещо - не сме доставчици на социални услуги.

Разрешение на създалата се ситуация бе реакцията, която бихте демонстрирали, ако ваш приятел или колега се появи неочаквано - показвате че много се радвате да го видите, но и подсказвате по учтив начин, че всъщност сте много зает и не можете да му обърнете внимание, освен ако нещо много важно или критично не е наложило това посещение.

Причините за поведението на децата, появяващи се неочаквано, не са неизвестни. Децата, които дълго са били лишавани от подкрепа и внимание от страна на възрастните, формират силно привличане към

онзи, който е достъпен и отговарящ. Те ще търсят одобрението на този човек и ще се опитат да му се харесат.

Ако бъде пренесено в зряла възраст, търсенето на внимание може да създаде социално напрежение около човека, търсещ одобрение. Това е нещо, от което тийнейджърите трябва да бъдат отучени с много такт и деликатност и екипът на Еквилибриум откри, че формулата на ученето чрез преживяване на опит може да помогне за постигането на тази цел. По своята същност групата осигурява зрителите, а фасилитаторите, които са *длъжни* да бъдат открити и достъпни, стават лесни жертви. От друга страна не е лесно да търсиш внимание, ако постоянно си в движение. Начинът на работа при ученето чрез преживяване на опит осигурява възможности за личностна рефлексия и себеизразяване, за сравнение на себе си с другите, което пък означава, че търсещият внимание се изправя пред различни аспекти на своето истинско Аз. За щастие това отдалечава този човек от позицията „Виж ме!“, която обикновено заема.

Установихме също, че причините за това привличане към нещата, които се правеха в „Еквилибриум“ и внезапните неочаквани появи на децата, се кореняха в дълбокото вътрешно чувство за себепознаване. Не след дълго повечето откриха, че нямат нужда от сценария на „Еквилибриум“ и могат да поддържат това Аз-чувство и в други ситуации.

От друга страна, при някои от тийнейджърите почти не се наблюдаваше впечатлителност. На децата, които са имали малко на брой занимания извън училище (и които никога не са били насърчавани да поемат инициатива или да изследват), им беше трудно да отговорят на „демократичния“ дух на ученето чрез преживяване на опит – липсата на принуда. Те сякаш бяха обзети от апатия и бяха изгубили способността си да се интригуват от нови неща – качество, характерно за децата. На всички е познато непрестореното детско любопитство.

Тези деца могат да не реагират според очакванията и да не спазват насоките на фасилитаторите. За тях другарството е „да се мотаеш наоколо с другите от групата“.

По време на „Гората в града“ екипът на „Еквилибриум“ срещна и двата типа реакции – пълен контраст. Дали първият тип означава невероятен

успех на нашата мисия да вдъхновяваме, докато вторият разкрива, че понякога и най-добрите ни усилия са неефективни?

Екипът смята, че реакцията на децата вероятно не е най-важният критерий за оценка на ученето чрез преживяване. Синтезирането на опита може да бъде дългосрочен процес и ние се насочваме към бъдещето. Фокусираме се конкретно върху преминаването към зрялата възраст. Като разширяваме границите на опита и осигуряваме широк набор от компетентности, считаме, че подобряваме шансовете на децата, които вземат участие в сесиите на "Еквилибриум", да рационализират и преоценяват на *един следващ етап от живота си*. Това са житейски умения, които могат да използват в бъдеще.

Ученето чрез преживяване на опит приема концепцията за *приключението* като един подходящ начин за изследване на света. Съществува склонността да се асоциира идеята за приключение с безразсъдство; хората си представят приключението като каскада, която предизвиква прилив на адреналин.

Има обаче и друго определение за приключението - като механизъм на учене. Приключение включва търсенето на *истински вярното* значение и *дълбочината* на разбирането. Позицията „Ще повярвам, когато го видя“ отразява цинизъм. По скоро става въпрос за искреност, в комбинация със задълбоченост и вникване в нещата - „Ще повярвам, не, защото някой ми казва, че е вярно, а защото сам съм се убедил в това.“

Ученето чрез преживяване на опит добавя адаптивност, гъвкавост и откритост към възможностите за научаване на нови неща. То увеличава способностите на личността да генерира нови варианти на действие.

По време на „Гората в града“ фасилитаторите говориха много за дърветата, споделяйки своите познания и опит. Поднесената информация, както устна, така и писмена, бе подкрепена от нагледни материали, а учителите отговаряха с готовност на въпросите на децата. По този начин членовете на групата можаха да намерят нужните им отговори и практически да изследват явления, свързани с дърветата.

Да, истина е, че някои от децата идваха само да се помотаят при нас и изглежда интересите им бяха ограничени между мода, футбол, чалга,

секс и цигари - не точно елементите на едно приключение. Но те *посещаваха* сесиите. Какво даде Еквилибриум на тези деца? Отговорът е: поглед към света извън този кръг. Макар и децата да не могат да разкъсат кръга в настоящия момент, у тях вече има потенциал за това.

Демографски фактори

До голяма степен училищата и детските клубове носят облика на района, от който идват децата. "Еквилибриум" избра да работи в победни квартали, където нямаше възможност за разнообразно обучение и организирани развлечения. Екипът трябваше да се справи с култура, за която бяха характерни ниски очаквания, както и с ефекта, който това схващане имаше върху подготовката и отзивчивостта на децата. Те, децата, просто не бяха свикнали на вниманието, което щедро им оказваха хора, които не бяха членове на техните семейства. (В случай че бяхме избрали да работим с ученици от „елитните“ училища, то материализмът и съревнователността, които са разпространени там, щяха да ни създадат различен тип трудности).

В отговор на това някои, на свой ред, търсеха внимание, както вече бе изяснено по-горе. Други сякаш не можеха да възприемат проявата на подобна ангажираност от страна на необичайна група възрастни, долетели от планета Ентусиазъм. Но това не е онази липса на ответна реакция, разгледана по-горе, присъща на децата, затворени в балона на самодоволството (и удовлетворени от интересите, които възприемат като единствените необходими в техния живот). Защото някои биха имитирали цинизма на самодоволните балони, за да скрият страха си от **взаимност**.

Взаимността включва споделени действия, взаимни отстъпки. Поведенчески модели като ентусиазъм и искреност изискват подобно поведение в отговор. А това е доста трудна задача за някой, който не е готов, когато сме сварили неподготвен.

Стратегически отговор

При подобни обстоятелства (и като отговор на многобройните мехурчета самодоволство, които изплуват по време на групова сесия) е много лесно да попаднем в клопка, обвинявайки децата за тяхната неотзивчивост, за нехайството им по отношение спазването на

времето за начало на сесия и редовното присъствие. Или бихме могли да потърсим вината за това в родителите, които проявяват безразличие или в местните училища, които не оказват адекватна подкрепа. Но всъщност има ефективни стратегии за справяне с неотзивчивостта, например:

- Избягвайте да изразявате негативизъм или песимизъм пред децата или колегите.
- *Не се* опитвайте да бъдете в крак с последната мода или да се изразявате като тийнейджър (само ще изглеждате глупаво), но *направете* усилие да представяте нещата по начин, подходящ за децата / който ще им се хареса.
- Не притискайте - насочвайте и развивайте движещата сила. Инициативата е мощна сила, способна да трансформира и окаже влияние на повечето участници. Не се тревожете за онези, които не се включват - насочете енергията си към тези, които реагират, като по този начин ще събудите любопитството на първите. Ако все пак някой е останал встрани, не забравяйте, че и присъствието само по себе си **не е загуба на време**. Информацията може да се игнорира или да се забрави веднага, но опитът остава в активната памет, създавайки потенциал за бъдещи решения.
- Бъдете ясни и категорични за споделената отговорност за хода на отделните сесии и проекта като цяло.
- Не разчитайте прекомерно на институционални канали за поддържане на посещаемостта. Ако разглежданата институция не е поела изрична отговорност за това, то отделен служител едва ли ще е склонен да направи подобно нещо. Комуникацията между връстници е много ефективна и младите ентузиазирани поддръжници на програмата са нейните най-добри посланици. Използвайте ги!
- Информирайте редовно родителите и не забравяйте, че те обикновено подкрепят онези занимания за децата си, които са безопасни и не много скъпи.
- Използвайте чувството си за хумор както към децата, така и към възрастните, но не правете за смях никого. Хуморът намалява сковаността и задръжките - смехът може да бъде мощна сила за убеждаване.

Антъни Джъдж, влиятелен американски социален коментатор, пише:

"Хуморът е съществена характеристика на обучителния процес. Хуморът позволява да се преформулират някои от поставените проблеми - особено, когато някой е прекалено обсебен от тях."
(Хуморът и международните предизвикателства, 1998)

Смехът сплотява групата и улеснява работата.

Личностови характеристики

Екипът на "Еквилибриум" смята, че екстрoversията и интроверсията са съществени личностови особености, които трябва да бъдат взети под внимание. Понякога при децата те се развиват под влияние на продължително травматично преживяване.

В случаите, когато някоя от тези характеристики е много силно изразена у детето, не е подходящо то да бъде включено в групови сесии на учене чрез преживяване на опит. Желанието на екстрoвертната личност да доминира може да попречи на общата дейност. За интроверта сесиите са цяло мъчение. Представители и на двата типа могат да се включат в работата под ръководството на добре обучени фасилитатори като трябва да се има предвид следното:

- Интровертите могат да се справят добре, ако са включени в малка група от тихи и спокойни деца;
- Деца екстрoверти рядко работят добре с други екстрoверти, защото всяко от тях се *стреми* да получи внимание.

Трябва да се очаква, че екстрoвертите ще се самопредлагат за участие във всяка групова дейност и е добре да се научи колкото е възможно повече за всяко дете още във фазата на планиране. Ако имаме един изявен екстрoверт в групата, можем да се справим с него, но съревноващи се деца екстрoверти могат да попречат на протичането на дейностите. Ето защо трябва да съставим групите по подходящ начин, имайки предвид разглежданите характеристики.

Някои родители и учители смятат, че децата интроверти трябва да бъдат насърчавани (дори принуждавани) „да бъдат по-общителни“. Екипът на Еквилибриум напълно отхвърля идеята, че интровертите могат да се променят по този начин и дори считаме, че подобно усилие може да причини емоционална травма.

„Интензивността“ на работа при ученето чрез преживяване на опит изисква децата да се включат **доброволно** в процеса. Детето интроверт може да направи това и да има полза от своето решение, просто защото не е принудено да го стори и защото може да постави свои собствени граници. От друга страна трябва да се има предвид, че при взаимодействието си с другите интровертите отдават енергия. Това означава, че всички онези харесвани, дружелюбни екстроверти черпят енергия от интровертите, когато са в обща група. Причината е, че интровертите имат потребност да интернализират опита, а това включва необходимостта внимателно да изберат нещо, към което да насочат вниманието си и след това да се вглъбят в него. Интровертите могат да изразходват енергията си по време на дейност, която изисква социални взаимодействия, просто защото са се случили много и различни неща, а това пренатоварва психиката им. Тогава те имат нужда да се оттеглят в някой тих ъгъл, за да възстановят силите си и ние трябва да им позволим това.

Изявените екстроверти са много добри селективни слушатели – те избират и реагират на онова, което е свързано с тях и техните способности за самоизтъкване и изява пред публика.

По-голямата част от хората са някъде по средата на дименсията интроверсия-екстровеерсия и имайки предвид горните обяснения на механизма на ученето чрез преживяване на опит при групи деца, можете да оцените необходимостта от участници и от двата типа. Интровертите притежават естествена склонност към „самообучение“ – те питат, изследват и проучват, водени от своето лично любопитство, докато не го задоволят или пък нещо не попречи на търсенето им. Екстровеертите се чувстват прекрасно в група, но потребността им от себеизява може да направи сесиите „недемократични“ поради тяхното нежелание да споделят с останалите сцената.

+++++

Разработване на програмата и структуриране на интерактивните сесии

На един по-ранен етап екипът изработи дълъг списък с възможни дейности, игри и теми за дискусия, които дават възможност да се засегне темата за дърветата от различни ъгли.

Следващата ни задача беше да разработим програма, която да не изглежда като сбор от случайни теми и занимания. Искане всяка сесия да притежава определена самостоятелност и усещане за завършеност, но също така да има свързваща нишка, която да споява сесиите в една последователна програма. Това означаваше да намерим тематични връзки и скоро установихме, че съществуват множество допирни точки на различни нива. Можеше да има очевидна връзка между А и Б в интелектуален план, но ни се струваше рационално да групираме А с В по чисто практически съображения. Изправихме се пред различни практически предизвикателства при планиране на конкретните сесии:

- Дърветата се променят през сезоните – кога ще е най-добре да се осъществи тази дейност?
- Кое е най-подходящото място за тази сесия и кога ще бъде свободно?
- Това занимание зависи ли от топлото време, за да се направи на открито и може ли да бъде осъществено на закрито през зимата?
- Това занятие ще замърси ли помещението?

Дейностите изискваха оборудване и подходящ екип от хора. За някои занимания трябваше да се вземе писменото съгласие на родителя.

Пример за тематични връзки и практически съображения

Една от сесиите с творческа ориентация предвиждаше да се направят глинени "фосилни отпечатащи" на дървесна кора. ОУ "Кирил и Методий" в кв. Средна кула представляваше идеалното място. Там не само имаше просторна класна стая, където екипът да нареди предварително събраните парчета кора, но в училищния двор растяха големи дървета с ярко изразен релеф на кората, които бяха идеални за целта.

Ритуалните практики в древната тракийска цивилизация осигуряваха прецедент за правенето на глинени "отпечатъци" от дървесна кора. Обяснявайки това на децата, докато те изработваха "фосили" от кората, ние не само осигурихме контекст за развихряне на въображението, но и създадохме връзка с бъдещи сесии за значението на дърветата в българския фолклор и традиции.

Важно съображение е осигуряването на адекватно време за подготовка на различните сесии.

Пример за създаване на график на заниманията

Изработването на глинени отпечатъци от кората на дървета беше планирано за средата на септември, скоро след започване на учебната година.

Естествено, опадала кора на дървета в достатъчни количества може да се намери само в горските части извън града. Необходимо е да се осигури транспорт.

Лятото на 2005 беше необикновено дъждовно и беше трудно да се намерят сухи дървесни материали. Събирането и съхранението на парчета кора щеше да е "мръсна" дейност и щяха да са необходими условия за изсушаването ѝ. Мократа кора не може да се използва за отпечатъци с глина и ако се съхранява по неподходящ начин бързо мухлясва.

Затова се организирахме така, че необходимият материал да е събран поне две седмици преди планираното занятие.

Дори и при този период за сушене получихме материал, който не беше съвсем сух, но беше годен за използване. Просто имахме късмет.

Мерки за безопасност

Една програма за Обучение чрез Преживяване включва транспортиране на групи деца до различни места, където ще вземат

участие в динамични дейности. Мястото е важен компонент от преживяването и връзката между всяко дете и физическата среда трябва да е възможно най-естествена и многостранна. Едновременно с това екипът от специалисти носят отговорност като временно грижещи се за децата и са длъжни да предвиждат потенциални опасности и да реагират по подходящ начин.

Помещения за работа, както и градски градини и паркове трябва *винаги* да се посетят и оценят преди да се заведат там деца. Когато се работи сред природата извън града (екипът на "Еквилибриум" заведе група деца в Природен парк "Русенски Лом" и в естествена гора край град Разград) е изключително важно поне един от членовете на екипа (за предпочитане повече от един) е добре запознат с терена, а другите възрастни да са добре информирани.

Никога не влизайте в ситуация, в която сте лишени от възможност за комуникация и способност да потърсите помощ при спешен случай.

Когато работите в рядко посещавана местност, **трябва** да имате предвид следните фактори:

- Мобилните телефони не са застраховани от повреда и на някои места губите връзка с мрежата. Струва си да проверявате обхвата си редовно и да имате готова стратегия за справяте със спешни случаи, ако бъдете лишени от възможността да използвате мобилен телефон.
- По време на сесии сред природата водещите възрастни трябва постоянно да *оценяват риска*, което включва преценка на вероятното време, което ще е необходимо за пристигане на помощ при спешен случай.

Пример за оценка на сграда

Търсехме подходящо място за празнично събитие и се спряхме на втория етаж на една от сградите на музея. Докато част от приземния етаж беше напълно функционираща, горните етажи бяха в груб строеж. Сградата предлагаше много пространство и липсата на измазване, подови настилки и скъпо обзавеждане даваше възможност да играем игри, които включват разпиляване на материали и използване на "замърсяващи" вещества - спрей, стереопор, лепило, бои.

Въпреки очевидните предимства, следните предвидени проблеми изискваха много внимателно планиране.

- На горните етажи нямаше електричество - светлината щеше да е недостатъчна и трябваше да използваме отдалечен контакт за прожекторна лампа и озвучаване.

Избрахме да направим събитието в часове, в които можеше да се използва и дневна светлина. С помощта на дълги разклонители инсталирахме на стратегически места прожектори и много внимателно положихме кабелите, за да не представляват опасност.

- Горните етажи бяха достъпни по циментова стълба без парапет.

Опасната страна на стълбите беше осветена с "верига" от чаени свещи, които не само заостряха вниманието на деца и посетители, но осигуряваха допълнителен източник на светлина и допълваха празничната украса. Допълнителни въжени прегради бяха поставени на най-опасните участъци.

- Имаше опасност някои от многобройните гости да се отклонят по другите етажи

Достъпът до другите части на сградата беше ограничен чрез прегради с въжени парапети. Въпреки всички предпазни мерки, събитието беше внимателно следено и екипът на "Еквилибриум" често проверяваше "забранените" помещения и етажи.

Медицинска компетентност

В училищата има персонал с медицинска компетентност и последователите на Обучение чрез Преживяване трябва да включат медицински лица в екипите си за директна работа с деца. Когато се работи на открито, сред природата, екипът включва лице, компетентно да оказва *медицинска първа помощ*, а останалите възрастни трябва да са готови да изпълняват инструкциите му при спешни ситуации. При някои ситуации са важни умения и *техники за спасяване*, така че нараненият да бъде изведен компетентно от опасната ситуация или място.

Кратък преглед на рисковете на открито

Времето

Винаги проверявайте прогнозата за времето преди да се отправите на пътешествие сред природата, дори условията да са били стабилни за известно време. Децата трябва да се инструктират да се облекат / да носят дрехи и екипировка в съответствие с последната прогноза, дори това да противоречи на предходни инструкции и напътствия.

Помнете, че когато планирате продължителна работа сред природата, неподходящо облекло и екипировка сами по себе си представляват риск. Фактът, че групата работи в границите на града, не намалява важността на подходящото облекло.

Висока температура

Горещина и излагане на слънце могат да доведат до различни проблеми от кожни обриви до припадане. Организаторите трябва да осигурят добър запас от течности. В допълнение те трябва да намалят до минимум времето, през което групата е изложена на директна слънчева светлина и да избягват открити площи по обяд. Предлагаме списък на най-важните неща, които всеки участник трябва да носи със себе си:

- Слънчева шапка
- Слънцезащитен крем
- Свободно и удобно облекло от естествени материи, в отразяващи цветове (не се препоръчват дънки)
- Бутилка за вода

Участниците трябва да пазят енергията си за планираните дейности и да устояват на изкушението да се пекат на слънце между сесиите, защото това увеличава податливостта към травма, свързана с горещото време. Приятно е да се бърби, но шумът възпрепятства пълната почивка. Периодите за почивка са идеално време да се насърчат младите участници да се вслушват в природни шумове като, например, звуците, издавани от птици.

Правете всичко възможно да използвате естествени източници на сянка, дори когато се движите.

Възрастните трябва внимателно да следят за знаци на неблагоприятна реакция към горещината и излагането на слънце.

1. Раздразнение на кожата: изобилно потене, съчетано с триене на дрехите върху кожата, може да предизвика запушване на потни жлези. Това води до болезнено раздразнение на кожата. Подобна неприятна реакция може да се предизвика от алергична реакция, отключена от излагане на слънце. И в двата случая засегнатите части трябва да се облеят с хладка вода и след това да се покрият с неприлепваща, лека и суха материя. Консумирането на течности може да влоши нещата и ако засегнатият е в опасност от дехидриране поради участието си в дейностите, очевидно е по-добре да се изтегли на безопасно място.
2. Слънчево изгаряне: обикновено асоциираме слънчевото изгаряне с хора със светла кожа и коса, но никой не е застрахован от ефекта на горещото слънце върху незащитената кожа. Някои вярват, че тези, които вече са направили добър тен, не трябва да вземат предпазни мерки, но това не е така. Изгарянето, докато се изразходва енергия, може бързо да доведе до гадене и коремни спазми, причинени от горещината.
3. Гадене и спазми, причинени от горещината: това е сигнал за настъпващо *изтощение*, състояние, което не винаги се причинява от директно излагане на слънце. Обикновено причината е комбинация от горещина и влага. Страдащият се чувства слаб и замаян и той/тя могат да имат симптоми като плитко и учестено дишане. Пострадалият може да повърне. Нуждае се от хладина и сянка и достъп до хладка (**не студена**) вода със щипка сол. **Солта е важна елемент от съдържанието на лятната аптечка.**
4. Изтощение, причинено от горещината: симптомите на това състояние са преbledняване и хладка и лепкава кожа. Може да се очаква слаб пулс. Страдащият от изтощение се нуждае от същите мерки както при гадене и коремни спазми, но в този случай особено важна е скоростта на реакция, защото изтощението може бързо да доведе до делириум и дори до изпадане в безсъзнание.

Неуспехът да се реагира по подходящ начин на знаците за изтощение може да доведе до живото-застрашаващи симптоми и член на екипа от възрастни трябва да може да реагира, ако това се случи.

Дъждовно време

Освен че е неприятно да се намокри човек (непромокаеми якета и панталони трябва да се носят, ако има опасност от дъжд), много видове терени стават опасни при мокри условия. Това означава, че екипът от възрастни трябва да е способен да вземе следното решение:

- Да се върне ли групата обратно по същия път?
- Да се продължи ли към целта?
- Да се промени ли маршрута?
- Да се търси ли подслон, който се намира наблизо?

Гръмотевични бури

Неприятно и дори стряскащо е да си на открито при гръмотевична буря. Въпреки това няма голяма опасност за групата, ако възрастните действат по подходящ начин.

Ако сте навън и нямате време да стигнете до безопасна постройка или превозно средство, следвайте следните правила:

- Не стойте под естествен проводник на електричество като високо, изолирано дърво.
- Избягвайте да "стърчите" над заобикалящия ви терен, което би се случило ако стоите на върха на хълм или наред поле.
- Отдалечете се от отворени водни пространства.
- Отдалечете се от трактори и други метални машини.
- Стойте настрана от телени огради, тел за простирание на дрехи, метални тръби, релси или други метални проводници, които могат да насочат светкавиците към вас от далечно разстояние.
- Освободете се от металната си екипировка и не използвайте чадър за защита от дъжда.
- Избягвайте да се подслонявате в изолиран навес или други малки конструкции, разположени на обширно голо място.
- Ако сте в гора, търсете подслон в ниска част, под гъстата корона на ниски дървета. Ако сте на открито, спуснете се към ниско място като долина или депресия в терена.
- Ако сте безнадеждно изолиран в равно поле и ви се струва, че ви се изправя косата - знак, че всеки момент ще

удари светкавица, коленичете и се наведете надолу като поставите дланите си върху коленете. Никога не лягайте по очи върху земята.

Екстремни зимни условия

Зимното време е непредсказуемо и се увеличава обективната опасност. Също така е трудно да се гарантира, че градските деца имат подходящо термално облекло и обувки, които да са напълно непромокаеми. Затова е по-добре да се избягват амбициозни дейности при зимни условия.

Дори ако изберете да сте близо до базата, имайте предвид, че хипотермията при децата може да настъпи и в местния парк или други градски зони. Можете ли да разпознаете ранните предупредителни знаци и знаете ли как да реагирате? Кой е най-добрият начин да се помогне на дете или възрастен с изключително студени крайници (ходила, длани) и лице?

Забелязване на хипотермията

Която и да е комбинация от следните симптоми може да сигнализира настъпването на хипотермия:

- Ирационално поведение - внезапен изблик на енергия е последван от тежка летаргия
- Забавяне на реакциите / неадекватни реакции
- Внезапни и неконтролируеми пристъпи на треперене
- Загуба на координация
- Замъглено виждане (обикновено, но не винаги придружено от остро главоболие)
- Коремни болки

Реагиране на симптомите

Използвайте следните общи правила:

- Ако топлината на тялото е загубена бързо - загрейте бързо
- Ако топлината на тялото е загубена през един по-продължителен период от време - загрейте бавно и постепенно

Предотвратете по-нататъшна загуба на топлина и подслонете, доколкото можете, детето на защитено от стихията място докато го

приберете на топло място. Когато сте в топло помещение замествайте мокрите дрехи *една по една* (не събличайте изцяло пострадалия). Приложете източник на *умерена* топлина. Прилагайте топлината върху долната част на стомаха, долната част на гърба, подмишниците, задната част на врата, китките и между бедрата. Осигурете топли напитки и храна, богата на захар, но помнете, че детето не се е оправило напълно дори когато температурата му се върне към нормалната - възстановяването ще отнеме време и изисква почивка.

Измръзнали крайници

Вярно е, че фрикцията генерира топлина, но **никога** не разтривайте дланите, ходилата или лицето на дете, за да ги сгреете, защото можете на раните кръвоносни съдове, разположени близо до кожата. Не завеждайте детето право към най-близкия жив огън или радиатор. Следната процедура трябва да се спазва:

Ходила / длани

- Отстранете мокри ръкавици или чорапи.
- Използвайте топлината от тялото на някой друг и поставете ходилата / дланите на детето под мишниците, между бедрата или в основата на стомаха, под дрехите.
- Поставете сухи чорапи или ръкавици (винаги трябва да носите резервни)

Лице

- Духайте внимателно върху засегнатите части - бузи / нос
- Използвайте мек шал (или импровизирани алтернативи), за да спрете вятъра.

Поддържане на топли ръце и ходила - "подскока на пингвина"

Следната забавна процедура раздвижва кръвта:

- Сложете ръцете си до тялото, така че китките да са на бедрата.
- Повдигнете длани нагоре като крилца на пингвин.
- Пружинирайте нагоре-надолу като повдигате пети от земята.

Зимно облекло

Избягвайте прегряване, което води до изпотяване - дрехите ви трябва да позволяват проветряване. Множество термални слоеве под непромокаем външен пласт са за предпочитане пред масивно палто. Това ви дава възможност да махате пластове, ако ви стане горещо, за да не се изпотите. Препоръчително е да се носят свободни дрехи, позволяващи на въздуха да циркулира. Основно правило е да се пазите сухи отвътре и отвън.

Кърлежи и хапеци насекоми

Когато работите в извънградски райони, добре е да носите репеленти за цялата група. В повечето случаи еднократна апликация ще осигури защита през целия ден. Някои родители не харесват химическите формули и като алтернатива могат да се използват препарати с чаено дърво, хвойна и други подобни етерични масла, които обаче не са напълно ефективни. Хвойната отблъсква комарите, но ланолиновият лосион с хвойна, който може да се купи, не осигурява добра защита. В някои магазини се продават етерични масла и ако има хвойново масло, то може да се разрежи и да се натърка по кожата или да се използва неразредено върху дрехи и обувки.

Кърлежите трябва да се отстранят от кожата възможно най-бързо. Важно е да се носят материали, необходими за махането на кърлежи (олио, пинсета или специална пинсета/щипка) и възрастник от екипа да познава добре техниката на отстраняване, за да не останат части от кърлежа забити в кожата. Кърлежът може да се запази, за да се изследва.

Змии

Змиите не могат да чуват, но им въздействат вибрациите - те ще направят всичко възможно да избегнат сблъсъка с група от тромави хора. Въпреки това децата трябва да гледат къде стъпват, особено ако са се отклонили от пътя на групата. Змиите са летаргични рано сутрин, след хранене или когато си сменят кожата и трудно се забелязват поради камуфлажната си окраска.

Препоръчваме следни прости предпазни мерки:

- Не се обличайте с къси гащи или сандали - задължителни са дълги панталони и стабилни затворени обувки.

- Не стъпвайте и не пъхайте ръце там, където не виждате.
- Когато почивате или сте спрели за пикник, не оставяйте обувки, дрехи или чанти на открито, които са привлекателно убежище за змии.
- Не обръщайте или вдигайте големи камъни и не давайте на децата да се катерят по скали и камъни.

В случай на среща с **каквато и да е** змия (дори разпозната като не-отровна, но в състояние да ухапе лошо) останете спокойни, не правете резки движения и се оттеглете бавно.

Опасни растения

Да не се консумират плодове или гъби, освен ако не са били идентифицирани от познавач с авторитет. Растения, които произвеждат млечна течност, не трябва да се пипат, освен ако не са идентифицирани като безопасни и цветът червено трябва да се интерпретира като "внимание". Някои растения (като див репей) произвеждат оксална киселина, която щипе или изгаря кожата и не трябва да се пипа. Ако събирате листа за проектни дейности, избягвайте следните видове, които при определени условия стават токсични:

- Слива
- Траскова
- Череша
- Къпина
- Малина

Когато гният тези листа произвеждат токсини и не трябва да се внасят мокри в къщи или постройки, където живеят домашни любимци или много малки деца.

Опасности близо до села - бездомни кучета, кучета-пазачи на добитък или къщи

Бъдете нащрек за бездомни кучета в околностите на селата, особено ако сте близо до изоставени постройки или стари селскостопански дворове. Бездомните кучета се страхуват, като цяло, от хората. Лаенето и ръмженето са придружени от пози, сигнализиращи готовност за подчинение (задната част на тялото е снишена към

земята, опашката е между краката, кучето избягва да е изцяло с лице към вас).

Стопаните на кучета, които пазят къщи или стада очакват те да действат агресивно и вероятно кучетата ще се държат много заплашително. Винаги се стремете да привлечете вниманието на собственика като му извикате от разстояние преди да приближите постройката или групата животни. Ако никой не се отзове и заобиколен маршрут не е възможен или удобен, приближете се внимателно, но шумно – по-добре е да не изненадвате куче-пазач.

Ако сте заплашени от кучето, най-едрият член на групата трябва да застане между кучето/кучетата и групата и да стои напълно неподвижно с лице към животните. Движенията му трябва да се ограничат до няколко бавни стъпки, за да не допусне кучетата да му застанат в гръб. Ако някое от децата е малко и уязвимо, за предпочитане е да остане с човека, който пази групата и да се държи за ръката му, докато другите минават спокойно и контролирано.

- Никой от групата не трябва да бяга, тъй като кучето може да го изтълкува като покана за игра и да го подгони.
- Поради същите съображения не се препоръчва да се вдигне дете или да се вземе от земята оръжие като пръчка или камък.
- Дори "пазачът" на групата не трябва да гледа кучето право в очите, защото се възприема като предизвикателство. Въпреки това, ако атаката е неизбежна, пазачът на групата е този, който трябва да предизвика кучето и да му даде да разбере, че не се страхува.
- Никой не трябва да пищи. Дръжте се спокойно.
- Ако някой падне или е съборен на земята, трябва да се свие на топка, за да предпази главата и врата си.

След като групата се е отдалечила на безопасно разстояние от кучето, "пазачът" трябва да се изтегли бавно.

Други опасности във или близо до села

Безопасността на селски терени е въпрос на здрав разум. Опасности:

- Изхвърляно оборудване и машини, тел и стъкла.
- Отровни вещества близо до сметища, селскостопански постройки.

- Замърсена вода - *никога* не пийте вода от потоци или ручей, ако водата тече от посоката на някое село или ливади, използвани за пасища.

Изгубено дете / деца

Необходима е бдителност, за да не се допусне някое дете да се отдели от групата и винаги трябва да има достатъчен брой възрастни, които да наблюдават всички деца. Когато се движи, групата трябва да се съобразява с темпото на най-слабия си член и последен трябва да върви възрастен. Винаги, когато е възможно, групата трябва да се движи по установени пътеки, тъй като това благоприятства ориентирането. Всички членове на групата трябва да носят свирки, звукът на които прониква през бариери, които биха заглушили човешкия глас. Международният сигнал за беда - 3 подсвирквания, близо едно до друго (повторени през интервали от време), може да бъде чуто на значително разстояние.

По време на почивки, сесии и пикници трябва да се очертаят граници, за да не се отдалечат децата твърде много. По-добре е да не се избира място близо до опасна зона (например пропаст, дълбока вода) и е разумно да се направи точна оценка на мястото по отношение риска от изгубване или дезориентиране в околността. Изберете място с открояващи се характеристики / особености на терена, които могат да се видят от разстояние (това може да не е възможно, когато се работи в гора и трябва много предпазливо да се действа в райони, където има твърде малко запомнящи се особености, които да се използват като маркери на маршрута).

Ако се случи най-лошото, важно е да се запази спокойствие и да се помогне на децата да останат спокойни - ситуацията изисква рационално мислене и ефективни действия.

Групата **трябва** да остане с поне един възрастен. Трябва да се намери безопасно и защитено място, където да се изчака - за предпочитане място, покрай което групата вече е минала. По-добре е да се върне малко назад, отколкото да продължи напред, освен ако не се намира на няколко минути от предварително определено място за спиране или крайната дестинация. След като групата се устрои, всички могат да викат по имена липсващото дете или деца.

Организиране на търсене

Необходими са само двама търсещи:

1. Без да излагат себе си на опасност, търсещите трябва да проверят опасните зони в местността, преди да направят нещо друго. (Всеки, който се е отправил към тези зони, се нуждае от спешна помощ).
2. След това търсещите трябва да се върнат обратно по стъпките на групата до последното място за почивка, ако е практически осъществимо. Към този момент вероятно е безсмислено да се ходи по-надалеко или извън маршрута.
3. Докато единият възрастен стои в тази зона, другият трябва да се върне при основната група и да помогне на колегата, който е останал с групата, да посрещне нуждите на децата. Това обикновено означава да се продължи към заплануваната цел. Тъй като винаги има шанс да се намери липсващия човек или хора по маршрута към дестинацията, никога не се отказвайте от планиран маршрут, освен ако е застрашена сигурността на групата.
4. Повикайте квалифицирани спасители, които да помогнат в търсенето.
5. Двама възрастни трябва да остана по маршрута възможно най-дълго, в рамките на безопасното или докато пристигне помощ.
 - Възрастен 1 - на мястото, където групата за първи път забелязва, че някой липсва
 - Възрастен 2 - на последното място за почивка

Ако търсещият чуе сигнала за помощ, трябва да тръгне в посока на звука. Не е добра идея да свири в отговор, защото това може да обърка другия търсещ. Движейки се в посока на звука, търсещият трябва да извика на детето да стои там, където е. Щом се установи гласова връзка (търсещ и дете / деца могат да общуват чрез викане), търсещият трябва да повтори инструкцията да стоят на едно място. Дете, което е уплашено, ще се втурне сляпо към търсещия, а това не е добра идея при много видове терен. Обикновено е по-лесно възрастният да се справи разумно с разделящите ги физическите бариери, отколкото едно дете.

+++++

Взаимодействие с родители и училище

За да популяризира образователна формула като алтернатива на зеленото училище, "Еквилибриум" трябваше да работи в орбитата на масовото училище и да взаимодейства с учители, училищни директори и образователни експерти. Нашата стратегия за повлияване на образователните политики не е тема на това ръководство и този раздел е фокусиран преди всичко върху проблемите на Релевантно Съгласие и необходимите стъпки за осигуряване на Безопасност, Сигурност и Прозрачност, когато се работи с деца.

Неотдавнашен трагичен транспортен инцидент с училищна група и напрежението в национален мащаб, свързано с трафика на деца, доведе до институционална свръхчувствителност (и донякъде свръхреакция) към темата възрастни да работят с деца и особено да пътуват с деца извън структурираните граници на училището или социалните служби. Въпреки, че настоящият климат на тревожност и опасения повлия на контекста, в който се изпълняваше "Гората в града", това не е тема на ръководството.

Информирание на родителите

Предлагаме ви извадка от дефинираната мисия на "Еквилибриум"

❖ **Подкрепа на обучителния и възпитателен процес в семейна среда**

Да насърчава семейно ориентирани дейности и да работи със семействата за разширяване на обучението на децата в общността, в неформален контекст.
--

"Еквилибриум" вярва, че:

- (1) Единството и интегритета на която и да е общност зависи от единството и интегритета на семействата, които я съставляват.
- (2) Поддържането на това единство е ключов компонент на родителската отговорност.

С тези нагласи, ние отдаваме голямо значение на важността на родителския избор по отношение на децата им (разбира се, ако този избор не заплашва безопасността и / или не нарушава правата на децата или не влияе отрицателно на други членове на общността). Когато работихме с младите участници в "Гората в града", за нас беше изключително важно родителите да са информирани и съпричастни. Това се простираше по-далеч от знанието къде се намират децата им. Искахме децата да споделят опита си със семейството. Насърчавахме ги да обсъждат опит и резултати с родители, братя, сестри и връстници. "Еквилибриум" се стреми да избягва ситуация, в която се работи с децата капсулирано и дейността е изолирана от семейството и общността.

Повечето време работихме с деца в ранна тийнейджърска възраст и е вярно, че децата в тази възрастова група обичат да се движат свободно из града и се опитват да са независими от родителите си. Въпреки това, "Еквилибриум" положи усилия родителите да знаят, че децата им са с нас и ние полагаме грижи за тях. Въведохме система за записване на времето на пристигане и тръгване и кое дете къде се намира, докато е при нас. Когато работихме на места, отдалечени от кварталите на децата, ние се ангажирахме да върнем децата до точки, където родителите им можеха да ги посрещнат и приберат.

Когато работихме с по-малки деца, те винаги бяха "предавани" на родител или определен от него възрастен.

Пътуване до ненаселени райони

Докато, в действителност, един оживен град съдържа толкова обективни опасности за децата, колкото и дивите места, извеждането на децата в ненаселени райони създава тревожно напрежение у родителите защото :

- Се създава физическо разстояние между децата и тяхното семейство / общност
- В психологически план родителите усещат пропаст, защото децата им са в обстановка, различна от тази, с която родителите са свикнали и за която са си изработили набор от реакции. Или казано по друг начин, родителите се чувстват отчуждени от преживяванията и реакциите на децата си сред дивата природа.

В Русе, както и във всеки друг град, могат да се срещнат планинари, ловци, алпинисти и любители на къмпирването, но повечето от градските жители имат ограничена представа за дивата природа и, съвсем разбираемо, се притесняват за пътуването на децата им до слабо населени места. Възрастните обитатели на града вярват, че знаят как да функционират в градска среда и е съвсем естествено да омаловажават или да пренебрегват урбанистичните опасности, докато в същото време си представят погрешно или преувеличават опасностите, свързани с природата извън града.

"Еквилибриум" искаше да организира малки групи за две пътешествия:

1. "Дървета и Оцеляване на Човека" (обогатяване на разбирането как горите могат да осигурят подслон, храна, вода и медицинска помощ на изгубилия се в гората) - програма от петък до неделя вечер, включваща нощуване в селска къща и пътешествия в горите наоколо. Групата трябваше да направи бивак и да нощува на горска поляна.
2. "Дърветата са невероятни!" (обогатяване на разбирането за забележителните свойства на дърветата и приносът им за природния баланс) - дневна програма в Природен парк "Русенски Лом".

Как организирахме групите?

Използвахме следните критерии за подбор на 5 деца, без какъвто и да е опит в тази посока:

- Родителите познават и се доверяват на водача на групата;
- Дете, с опит и ентузиазъм за такъв тип дейност, подкрепя водача като "ко-фасилитатор" и служи за пример на другите деца;
- Децата трябва да са физически компетентни и самостоятелни, да слушат внимателно и да възприемат нова информация;
- Да са в сходна възрастова група;
- Да са чувствителни и грижовни един към друг.

Този по-прецизен подбор беше изключително важен за планираните сесии, чиято природа беше много по-различна от духа и структурата на другите групови занимания. И наистина, пътешествията бяха, някак си, извън границите на проектното заглавие "Гората в Град". Искаше ни се да разширим нещата в тази посока, с подкрепата и сътрудничеството на родителите, за да засегнем теми и проблеми, които желаехме да споделим с читателите на това ръководство. Накратко, това беше упражнение за нарушаване на табу:

- Въпреки, че компетентен подкрепящ екип се намираше на минути разстояние от групата и в непрекъсната връзка, шестте деца - 3 момчета и 3 момичета прекараха дълги периоди (включително цяла нощ) само с водача, в горска местност.

Чрез нарушаване на правилата - на *нашите* правила, ние демонстрирахме поле на безопасност, което съществува, когато децата са инструктирани и под наблюдение, докато се Обучават чрез Преживяване на дивата природа. Искахме да развенчаем мита, който е залегнал в центъра на културата на страх и се поддържа от институционалните закрилници на детското благополучие. Последващият откъс е от брошурата на "Еквилибриум", подготвена за публична презентация на философията и програмата на сдружението.

Молба от името на младите изследователи

"Демонизирането" на много естествени феномени, които са на една крачка разстояние от селското барбекю, върви ръка за ръка със стремежа към контрол и регулиране на образованието и отдиха на децата. Много родители,

наплашени и от професионалните защитници на благосъстоянието на децата, автоматично приравняват Дива Природа и Опасност – всяка змия е опасна, всеки кърлеж носи Лаймска болест, всяко селско куче хапе...Така умерените анархични импулси, които отвеждат младите изследователи сред дивата природа, където се потят или измръзват, мокрят или цапат, мъчително трудно се приемат от техните настойници – институционални или семейни.

Бебетата се раждат с вродено шесто чувство, което им помага да взаимодействат пълноценно със света около тях и да се справят с неговите опасности. Има ли логика родители и учители да подтискат тази естествена способност у децата? Ние отграничаваме децата със специални потребности, деца, които са с увреждания, без да си даваме сметка, че всъщност “увреждаме” всички наши деца.

(Дейвид Бисет, Председател на “Еквилибриум”)

Искахме, също така, да създадем сценарий, при който обикновените образователни критерии, приложими в масовото образование бяха практически нерелевантни. По време на една публична презентация Дейвид Бисет, председател на “Еквилибриум”, изрази притесненията си последния начин:

“Силни, млади характери не се раждат в класната стая, в часовете по “Житейски умения”. Книгите и формалното дидактическо обучение осигуряват само информация. Житейските умения са редуцирани до формули.

Какво става, когато житейските умения са редуцирани до формули? Стигнахме до там да живеем в свят, в който правителствата трябва да инструктират майките и татковците как да бъдат добри родители. Наемаме експерти “Човешки ресурси”, които да казват на мениджърите как да се справят с хората, които са взели на работа. Наемаме ПР специалисти, които да съветват публичните фигури как да общуват с хората. Тези способности трябва да се развият естествено от инстинкта, стъпил здраво на широтата на опита.”

Консултиране с родителите

Преди двете пътешествия екипът на “Еквилибриум” се срещна с родителите и обсъди подробно дейностите.

Родителите подписаха информирано съгласие за участието на детето им.

Веднага след приключване на експедициите организирахме неформално събиране на деца, родители, братя и сестри, на което участниците разказаха за преживяванията си. По този начин, приключенията се "вписаха" в споделената памет на семейството.

Взаимодействие с училищата

В повечето дейности се включиха младите хора от два детски клуба в основни училища (основани от членове на "Еквилибриум", работили до скоро в тези училища) и от един сравнително млад клуб, на който "Еквилибриум" осигурява техническа подкрепа. По-"старите" клубове си имат своя рутина и място за клубни сбирки в училище. Установихме място и час, удобни за децата и от трите клуба.

Установените добри взаимоотношения с училищните директори ни дадоха достъп до училищата и възможност да достигнем до деца, които не бяха официални членове на клубовете. Вече споменахме за сесията за правене на глинени отпечатъци на дървесна кора, която се проведе в училището в кв.Средна кула, с разрешението на директора и сътрудничеството на учителката по биология.

В нито един случай не сме се опитвали да "отклоним" децата от учебните занятия. Сложността на процедурата за получаване на разрешение и трудоемките изисквания, свързани с осигуряването на транспорт за училищни екскурзии са добре известни. В контекста на този проект "Еквилибриум" нямаше желание да оспорва регулиращата рамка. Ние се стремяхме да демонстрираме работеща алтернатива на зеленото училище. Ако учениците могат да бъдат изведени от училище, за да отидат на зелено училище, могат да бъдат изведени и за целите на Обучение чрез Преживяване, базирано в общността. Предпочетохме да избегнем бюрокрацията в тази област, за да имаме време и сили да преодоляваме други, по-неизбежни бюрократични проблеми.

Навигиране в гражданското общество

Вече споменахме за работните взаимоотношения на "Еквилибриум" с Регионалния исторически музей и осигурения от директора достъп до персонал, помещения и ресурси. Благодарни сме на директора на Регионалната библиотека за разрешението да използваме зала за презентация, свързана с проекта.

Това бяха "лесните" компоненти на проекта. Нашият проект щеше да повлияе и на градския пейзаж, защото искахме да инсталираме табелки с информация за интересни дървета и да ги "свържем" в своеобразна градска екопътека, която да започва от туристическия информационен център. В него щяхме да поставим "входна" табела и брошури с информация за нашето начинание. За целта беше необходимо да поискаме разрешение от съответните власти.

Дизайнът на табелките и "входната" табела трябваше да бъде одобрен от главния архитект и дизайнера на общината. Едно от условията беше табелките на дърветата да не включват нищо, което може да се възприеме като реклама - наличието на рекламен текст или изображения води до усложняващи формалности и се заплаща.

Начинът на монтиране на табелките спрямо дърветата изискваше одобрение от експертите в общината, свързани с опазване на околната среда (Отдел "Озеленяване", общинска фирма "Паркстрой").

Установихме връзка с общинските власти, отговорни за развитие на туризма и управляващи Туристическия информационен център (ТИЦ), който е сформиран по инициатива и с финансовата подкрепа на местната Асоциация по туризъм (включваща хотелиери, тур оператори и НПО). Комуникацията се водеше на две нива - специалистите в ТИЦ и Община Русе.

В идеалният случай ни се искаше да съберем на една обща планираща среща представителите на всичките изброени институции. Това щеше да премахне нуждата от повтаряне на една и съща информация отново и отново в различните офиси. За съжаление не беше практически изпълнимо, защото приближаваха местните кметски избори и хората бяха твърде ангажирани.

Когато се налага да общувате с местната власт или да преодолявате бюрократични спънки:

- Не очаквайте информацията да се разпространи чрез вътрешна комуникация между отделите или по линия на установени допирни точки между институциите. Поемете лична инициатива и отговорност да общувате с всички официални страни.

- Насрочете си срещи с тези, които в действителност вземат решенията и не очаквайте по-младшия персонал да посредничи между вас и началниците си или ръководителите на отдели.
- Вземете разрешение / одобрение първо от най-влиятелните (висшестоящи) служители, преди да се обърнете към другите, защото това може да повлияе на решението им да ви отговорят положително.
- Доколкото е възможно поискайте писмена информация за формалностите и препотвърдете детайлите - някой може да е пропуснал да ви уведоми за нещо много важно. Понякога отделните хора поставят тежестта върху аспекти и детайли, които самите те смятат за значими или определят условия, измислени заради личното удобство или за да се задоволи усещането за статус.
- Бъдете добре подготвени за срещите, но споделете само толкова, колкото е необходимо.
- Ако се сблъскате с отказ или пречки, изискайте писмено обяснение или доказателства, че нарушавате съответни нормативни актове.
- Попитайте колко време ще отнемат формалните процедури и не приемайте неясни отговори. Реагирайте асертивно на забавяния.

+++++

Приложение 1

Игри и дейности

Разчупване на леда

“Хвани забранената дума” - на влизане в помещението дайте на всяко дете определен брой “жетони”, например бонбони или зърна боб. Когато всички пристигнат обяснете, че се забранява използването на думите “аз” и “мой” (или други две думи по ваш избор) през следващите 10 минути. Ако някой “хване” друг да използва забранените думи, взема един от “жетоните” на “нарушителя”. В края на 10-те минути всеки преброява “жетоните” си и печели този, който е с най-много “жетони”.

Играта е подходяща за всички възрастови групи, защото децата обичат да "хващат" възрастните, когато използват забранените думи. Тъй като навярно фасилитаторите ще говорят най-много в началото на сесията, те са и най-вероятните "нарушители". Ако първата игра е за запознаване и включва съобщаване на имена и интересна лична информация, обмяната на "жетони" ще върви много бързо.

"Аз и ти" – поканете децата и възрастните да направят кръг. Помолете един доброволец да започне. Той / тя казват името си и демонстрира личен звук и/или жест: "моето име е.....и това е моят звук, а това е моят жест".

Продължете в едната посока на кръга като всеки следващ казва името, звука и жеста си, а след това се обръща към предходния участник и повтаря неговото име, звук и жест. Ако групата е малка, повтаря имената, звука и жеста на всички предходни, до първия доброволец. Ако се действа по този начин при по-голяма група, съществува риск да се забравят имена, звуци и жестове, но обръкването прави играта по-забавна.

"Моят дом" – тази игра е разновидност на "аз и ти". Първият казва: "аз съм..... и в моя дом има....." – играта продължава по същия модел.

Изследване на света на дърветата – сесии и занимания

- **Преброяване на кръговете за определяне възрастта на дървото**

Материали – напречни разрези от дънери на различни дървета, доставени от гората или предприятие за дървесина. Нашите парчета бяха отрязани от клоните на прогнили тополи в града, подложени на санитарна сеч. За предпочитане са бързо растящи дървесни видове на по-зряла възраст, с повече кръгове. След определяне на възрастта на дървото, децата бяха насочени да помислят за близки и познати, които са на същата възраст, за да пречупят информацията през личния опит и познание.

- **Изработване на хербарий**

Материали - разнообразни дървесни материали от парк или гора

Хербарият може да се аранжира по различен начин и децата трябва свободно да направят своя избор - в кутия, като колаж или пано, под формата на книжка и т.н. Децата трябва да се насърчат да говорят за това, което са направили и да посочат и назоват отделните компоненти.

- **Създаване на елементарни оръдия на труда и приспособления (за копаене, лъкове и стрели, орнаменти или модни аксесоари).**

Материали - пръчки, клони, кора и други дървесни материали и набор от ръчни инструменти за дърво.

Използването на ръчни инструменти изисква стриктен контрол, както и изпробването на оръдия / оръжия, които имат остри краища или израстъци.

- **Ще плува или ще потъне?**

Материали - различни части от дървото с различна плътност и размер и подходящи съдове, напълнени с вода или воден басейн.

Изпробването на плавателността на предмети във вода може да доведе до разливане на вода - изберете подходящо помещение и предупредете децата да си донесат резервни дрехи.

- **Построяване на мост**

Материали - дървени материали (трупи, дъски, големи клони), в количество достатъчно за построяването на мост и материали за връзване / фиксиране на отделните части.

Целта е да се премине водно препятствие - дейност, която изисква здраво съвместно усилие. Изберете плитка вода, с подаващи се скали за опора (или недалечен източник на големи камъни). Не забравяйте резервните дрехи!

- **Глинени отпечата̀ци на дървесна кора**

Материали - разнообразни парчета кора (сухи, но гъвкави и устойчиви на фрагментиране), бързосъхнеща глина.

При тази дейност се изисква търпение - глината не може успешно да се отдели от кората, докато не започне да съхне. Добре е да се предвиди и някакво друго занимание, докато групата чака. Отливките могат да се украсят с цветни бои и да се инкрустират с декоративни предмети (мъниста, мидички, мъх).

- **Любопитни факти за дървета**

Материали - необикновени / неочаквани факти за дървета, намерени в книги, списания и интернет мрежата.

Децата също трябва да участват в търсенето на интересни факти, които да споделят с групата. Едно от нашите деца поднесе изумителния факт, че единствено дървото Гинко-билоба е оцеляло след атомната бомбардировка в Япония.

- **Намери дърветата**

Материали - измислени, написани на листчета загадки, насочващи вниманието към външния вид на предварително определени дървета, разпръснати на дадена територия, където се играе играта.

Ние играхме тази игра в Парка на младежта в Русе. Предварително членове на екипа набелязаха открояващи се дървета в границите на парка и съчиниха загадки за два маршрута (така, че да се състезават едновременно два отбора деца). Играта беше "тествана" върху други членове на "Еквилибриум", преди да се предложи на децата, за да се провери дали загадките не са твърде трудни.

- **Гигантска кръстословица**

Материали - голям лист хартия (флип-чарт) или обратната страна на стар стенен календар. Децата сами измислят въпроси, отнасящи се до дървета. При правилно решаване на кръстословицата се образува ключова дума или израз, свързан с темата.

- **Дърветата във фолклора и ритуалите**

Материали - информация за легенди, вярвания и ритуали / подробности от традиционни практики (народна медицина, домашни традиции и т.н.).

Това е потенциално огромна област за изследване. Ние се спряхме на ограничен брой теми от миналото на България и демонстрирахме свързващи нишки с настоящето и паралели с други култури. Дейвид, който основно се занимаваше с тази тема, се опита да обвърже и другите дейности с народни вярвания, традиции и аспекти на българската култура през вековете.

- **Снимане на дървета**

Материали - 35 мм филми, нарязани на малки част за фотоапаратите на децата.

Могат да се зададат различни теми - "Четири сезона", "Необикновени дървета", "Голямо и малко" и други.

- **Празнично събитие на закрито "Коледната гора в града"**

"Еквилибриум" оформи цяло коледно тържество, посетено от поне 70 деца и възрастни, около темата за промяната на дърветата през различните сезони.

По-голямата част от украсата беше направена от отпадъчни материали (кашони, зебло, стериопор, хербаризирани есенни листа, парчета плат), а скромна сума беше изхарчена за озвучаване, освежителни напитки и почерпка и консумативи като лепило, бои на спрей, чаени свещи, бенгалски огън и изкуствен сняг.

Четири квадратни носещи колони в една от сградите на музея бяха превърнати в дървета с помощта на картон, плат, хартиени цветове и други отпадъчни материали. Всяко дърво беше украсено според един от сезоните. По подобен начин беше построено огромно коледно дърво от кашони и зебло, напръскано със зелен спрей.

По време на тържеството децата добавиха окончателните щрихи, подчертаващи съответния сезон - поставиха хартиени птици върху

картонените клони, добавиха корони от зелен плат и цветове от целофан, поръсиха зимното дърво със "сняг" (натрошен на зърна стероиди и спрей от изкуствен сняг).

Бяха поставени чаени свещи по стълбите и в ниши в стените, които създадоха феерична атмосфера.

Бележка

През нито един етап на проекта не беше вземан материал от живи дървета – използвахме само това, което можехме да намерим по земята.

Приложение 2

Пазителят на входа

Пример за "пазене на входа"

Имам за задача да покажа на нов колега как да прехвърли информация между компютърни файлове. Днес съм ѝ го показал поне десетина пъти. Как да си върша работата, когато тя задава въпроси за неща, които вече съм ѝ обяснил?

Казвам ѝ: "Виж, толкова е просто. Натискаш тук. Избираш следващия параграф, подчертаваш го. След това правиш това" (и бързо извършвам серия от команди). "След това "изрежи-и-залепи" в другия файл. Разбра ли?"

Разбира се, отдалечавам се преди тя да може да произнесе "не". Пет минути по-късно идва и ме пита отново.

Аз играя "пазителя на входа". Използвам компютъра от години. Моята колежка го използва едва от два часа. Това, което е очевидно за мен, не е непременно очевидно и за нея. Животът ни щеше да се подобри, ако бях отделил време да ѝ обясня **както трябва**.....но това означава да спра да я обвинявам, че не знае това, което аз зная – това, което тя не би могла да знае, докато не ѝ подам подходящата информация по подходящ начин.

Обобщение

Пазителят на входа: аз имам информация, знания, опит, способности и действам в съответствие с тях.

Неговата жертва: аз нямам тази информация, знания, опит, способности и действам в съответствие със собствените си ограничения.

Всеки в началото е некомпетентен по отношение на определени задачи и не може да започне да се справя по-добре, ако не бъде искрено насърчен да намери собствената си сила и отговорност вътре в себе си. Няма да могат да се справят със задачата, ако не им се позволи да се научат.

Пазене на входа означава предотвратяване на процеса на учене, тъй като се задържа или се отказва важна информация. Или формата на обучение / инструктиране не е подходяща за учащия.

Инструкцията може да бъде неподходяща защото:

- Нужно ни е да учим по различен начин;
- Вкоренени в обясненията са мнения, вярвания или ценности, различни от нашите;
- Обясняващият чувства, че има право да оценява справянето ни с дейност, която, по естествени причини, не сме в състояние да извършим.

Когато се провалим ни обвиняват, че:

- Сме глупави, или
- Некомпетентни, или
- Избягваме отговорността да се научим;
- Упорито поддържаме нагласи или мнения, които, очевидно, са по-низши от тези на Пазителя на входа.

Пазителят на входа ни обвинява:

- Че не знаем това, което просто не знаем (или няма как да знаем);

- Че не правим нещо, което просто не можем да направим;
- Че отказваме да приемем нещо, което не можем да приемем.

Пазене на входа като поведение, насочено към децата

Когато започнах училище, се сблъсках със сериозни проблеми. Беше ми изключително трудно да се науча да пиша и това повлия на способността ми да чета и, в крайна сметка, да усвоявам материала.

Понеже не можех да пиша, ме смятаха за глупав.

Понеже ситуацията ме разстройваше, ме смятаха за психически нестабилен.

Понеже се оплаквах от отношението към мен, ме третираха като труден ученик.

Защо не можех да пиша? Защото в класа, в който учех, беше възприето правилото децата да се учат да очертават букви и изписват думи с ДЯСНАТА СИ РЪКА. Аз съм изцяло левичар. В онези дни някои хора не вярваха, че левичарството е естествено състояние и, за жалост, моята учителка беше една от тях.

В невежеството си тя действаше като Пазител на Входа и ме лиши от възможността да се науча да пиша както трябва. Тя ме принуди да поема отговорност, която не можех да изпълня – да пиша с дясната си ръка. Директорът беше друг Пазител на Входа. Въпреки че приемаше, че бях левичар, той не изпълни желанието на родителите ми да ме преместят в друг клас, или, ако беше необходимо, в друго училище. Такива неща не се правеха. И аз бях буквално измъчван от тази учителка цяла една учебна година.

В наши дни, за щастие, състояния, които затрудняват обучението, като дислексия или синдром на дефицит на вниманието, са признати, но има други начини чрез които стратегии за "пазене на входа" са "внедрени" в обучението на децата.

Помислете си за образователната философия за бутилката и чашата, която е силно дидактична.

Учителят е бутилка, пълна със знание.
Ученикът е празна чаша.

Основна предпоставка на тази философия е че ученикът трябва да "попие" информацията като папагал, да я запомни и да я възпроизведе, когато го изпитват.

Всъщност, голяма част от образователния материал може да бъде поставен под въпрос. Версията, която се преподава, представлява интерпретацията на учителя, на образователните власти или правителството.

Помислете си за представянето на исторически факти, тълкуването на литературни произведения, изследването на философията или популяризирането на нови математически и научни хипотези.

Практически пример

Миша Глени (наполовина англичанин / наполовина унгарец; високо оценяван, уважаван и награждаван телевизионен кореспондент и журналист) предлага интерпретация на събитията, водещи до Априлското въстание в България, която значително се различава от това, което съм чел в български исторически книги. В частност, той често е негативен в оценката си на приноса на членове на Българския централен революционен комитет и много от младите интелектуалци, живеещи извън България - националните "икони" Ботев, Каравелов, Раковски.

Представих тази интерпретация на студенти от Русенския университет и дори използвах допълнителни материали, които направиха картината още по-негативна.

С това предизвиках скандал. Знаех, че ще стане така. Но успях да демонстрирам, че "моята" версия на този исторически епизод не е по-малко вярна от тази, която обикновено се представя в българските училища. Беше просто въпрос на интерпретация.

Въпросът ми към студентите този ден беше - "ако напишете "моята" версия за Априлското въстание в тест по история, каква оценка ще получите?"

Можете да си представите отговора...

И така, имаме пример за друга форма на "пазене на входа", която съществува в повечето образователни системи до известна степен. Аз съм учителят. Аз не съм съгласен с теб. Затова отговорът ти е грешен или с по-малка стойност, въпреки силата и логиката на твоите аргументи.

Ф.д. No. 826/2004 Rousse
Ул. Борисова, No 27A, ет. 3, ап. 8, Русе 7000, България

e-mail: egrousse@mail.bg
За контакт с Председателя: dbisset@mail.bg

Проектен компонент "Гората в града" беше осъществен благодарение на ентузиазма на децата, твърде много на брой, за да ги изброим по име и приятели и колеги, които предложиха помощ под различна форма. Отправяме им нашата благодарност.

Благодарни сме на Регионална библиотека "Любен Каравелов" за осигуряване на помещение за презентация по проекта в Русе.

В рамките на проекта "Еко-обучение чрез активно преживяване на природата като алтернатива на зеленото училище", "Еквилибриум" работи в партньорство с:

Регионален исторически музей - Русе
Община Русе
Кметството в с. Глогово, Община Тетевен
СНЦ "Младежта на Глогово"
СНЦ "Младежка общност - Гложене", с. Гложене, Община Тетевен

Думите са слаби, за да изразим вдъхновението, което ни дадоха Дъг Скот (виден британски алпинист, носител на титлата "Почетен гражданин на Британската империя" и представител на НПО "Къмюнити Екшън Непал") и Триш Ланг (представител на НПО "Сърджъри Непал") по време на посещението си в България в подкрепа на нашия проект.

Медийната група "Арена" допринесе значително за популяризиране работата на "Еквилибриум". Ценим високо продължаващото сътрудничество с "Арена".

Registered Charity No. 1067772

Registered Charity No. SC006337

В процеса на изпълнение на програмата екипът на "Еквилибриум" установи контакти с много личности и организации в България. Групи и сдружения от други балкански страни бяха ентузиазирани от работата ни. Когато говорим за приноса на "Еквилибриум" към разпространяване на концепцията за "Учене чрез Преживяване" на Балканите, можем да кажем, че купонът вече започна. Молим читателите да ни помогнат да продължим в същото темпо.

+++++

Текст на предната корица

Учене чрез Преживяване

Текст на задната корица

Проектът на СНЦ "Еквилибриум"
*"Еко-обучение чрез активно преживяване на природата като
алтернатива на зеленото училище"*
е финансиран от Британското правителство.

Foreign and Commonwealth Office
British Embassy Sofia

Bulgaria

Този проект се осъществява с любезната подкрепа
на Британското правителство